

Terms from the public finance field in *Sămile Vistieriei Moldovei (1763-1826)*. Second part: Names of public positions

Cristina IONIȚĂ

University "Al. I. Cuza" Iași (Romania)

Abstract: If, during a previous research, the author identified 22 terms defining names of taxes applied in the medieval state of Moldova (Eastern side of present day Romania), for the period 1763-1826, in the present paper, she enumerates 28 terms defining public positions. The present research is based on documents issued by the Moldavian Chancellery in the period 1763-1784 (I volume), to be completed later on. Its final aim is the publishing of a dictionary with Romanian medieval terms of public finance.

Key-words: economic terminology names of public functions, medieval documents.

1. Introduction

Recently we have identified¹, using the collection of documents *Sămile Vistieriei Moldovei*, 22 terms defining the names of taxes which the tax payer from that Romanian province paid the state during the second half of the 18th century and the beginning of the 19th century, with the mentioning that it is highly possible, during further research, to encounter other names of taxes, besides the ones already mentioned.

In the present paper we tried the identification of the names of public positions and, for the moment, the research was possible only for the first volume of *Sămile Vistieriei...*, more precisely for the period 1763-

¹ *Termeni din domeniul finanțelor publice în «Sămile Vistieriei Țării Moldovei. (1763-1826)»*. Partea I: *Nume de impozite*, comunicare la Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu”, ediția a XIII-a: *Dinamica limbilor și literaturilor în epoca globalizării* (16-18 octombrie 2015), published in *Limbaje și comunicare*, vol. XIII, partea I, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2015, pp.139-144.

1784, further research being continued shortly afterwards.

For the moment, we have identified 28 terms which define the names of some public positions at the Moldavian Court, from the third quarter of the 18th century, which in the given period encounter phonetic variations. We have tried explaining the meaning of each one of them with reference to *Dicționarul explicativ al limbii române*, edited by the Romanian Academy (București, Univers Enciclopedic Gold), 2009 edition, and to the *Dicționarul explicativ al limbei române* by Lazăr Șăineanu (8th edition, București, 1938).

1. **Agă** (pl. *agi*) < turc. *aga* = căpetenie; Șăineanu, p. 12: 1) generalul dorobanților și al întregii infanterii, dregătorie înființată în Moldova de Alexandru cel Bun; 2) boierie pământeană introdusă de turci și însărcinată cu privigherea siguranței publice; 3) (în timpul din urmă) prefect de poliție; DEX: 1) ofițer (comandant) din armata otomană; 2. titlu dat comandantului pedestrilor însărcinați cu paza orașului de reședință, iar ulterior șefului Agiei (*Sămi, passim*).

2. **Aprod** (pl. *aprozi*) < magh. *apród* = paj, ucenic; 1) dregător al curții domnești din Moldova și Țara Românească, cu atribuții (administrative, fiscale, juridice) variate; 2) fecior de boier care slujea la curtea domnească; 3) slujbaș care păzea sălile și introducea publicul în unele instituții; Șăineanu, p. 31: curtean care slujea la Divanul domnesc, ducea poruncile Domnului pe la boieri și împlinea datoriile (< ung. *aprod* = paj, *aprò* = mic) (*Sămi, passim*).

3. **Armaș** (pl. *armași*) < *armă* + suf. *-aș*; 1) dregător domnesc, care, în Moldova, era însărcinat cu paza temnițelor și îndeplinirea execuțiilor, iar în Țara Românească avea în grijă artileria oștirii și țigani domnești; 2) joc de copii [...]; Șăineanu, p. 36: rang boieresc, comandantul artileriei și executorul sentințelor capitale; de el depindea (u) închisorile, călăii (origine necunoscută), (*Sămi, passim*).

4. **Ban(u)** (pl. *bani*) < magh. *bán*, sb. *ban*; 1) titlu purtat de dregătorul delegat de domn la guvernarea Olteniei; (și *mare ban*) primul demnitar în ierarhia dregătorilor; Șăineanu, p. 52: 1) rang inferior, venind ierarhicește după paharnic (< ung. *bán*, persă *ban* = stăpân, a dobândit în limbile slave sensul de *guvernator*, cu care trecu în turcă, sârbă, maghiară și română) (*Sămi, passim*); fem. *Bă-nasa* și *băneasa* (*Sămi, passim*).

5. **Beșl(i)aga** (pl. *beșlegi*) <tc. *beșli agasi*; căpitan de beșlii (sg. *beșliu*), soldați de cavalerie, care făceau serviciu de curierat domnesc sau de jandarm; Șăineanu, p. 62: căpitan de beșlii, câte unul în fiecare județ, iar la București și la Iași, câte un *baș-beșli-aga* (< tc.

beșli agasy); *beșlii* = 1) cavalerie ușoară la turci; 2) (în Moldova): corp de călăreți fruntași compuși din turci sau tătari, care făceau serviciul de curieri; 3) după Zavera, ostași turci lăsați în țară pentru menținerea ordinii (*Sămi, passim*).

6. **Bulucbaș** (pl. *bulucbași*) < tc. *bölük* 2) unitate militară tactică având aproximativ efectivul unei companii; comandant de buluc; Șăineanu, p. 84: *bulubașă* = căpitanul unui buluc (= companie de soldați; < tc. *buluk* = corp de trupe) de arnăuți; **bașbulubașă** = șeful gărzii domnești (din tc. *Buluk başy*, româna veche *bulucbașă*); **Başbul(uc)baș din Curt(e)**.

7. **Camaraș(u)**: *cămăraș* (pl. *cămărași*): 1) slujbaș care avea în grijă odăile domnului, în special cămara domnească; 2) intendent la o mănăstire; Șăineanu, p. 95: **cămăraș** = 1) slujitor al cămării; 2) tezaurarul particular al domnului sau șambelanul Curții (< gr. mod. *kamára* = lat. *camera*). *Sămi*, I: ~ **de izvoadi/izvoade** – posibil veche denumire pentru secretar domnesc, ce avea în grijă actele personale, corespondența, domnului.

8. **Caminar(iu)** (pl. *căminari*) < sl. + suf. *-ar* – slujitor însărcinat cu perceperea unor dări (la început numai pe vânzarea cerii); camăna – „dare anuală asupra băuturilor alcoolice”; Șăineanu, p. 96: mare boier însărcinat cu strângerea caminei (*camina* = dare anuală pe băuturi spirtoase; < sl. *kameni*).

9. **Capichehaie** → *capuchehaie* – reprezentant sau agent diplomatic al domnilor la Poarta Otomană; Șăineanu, p. 103: *capuchehaia* = agentul diplomatic al domnilor la Constantinopole (< tc. *Kapukehayasy*, *kehayá* = stăpânul casei).

10. **Condicar** (pl. *condicari*) – persoană care scria sau avea în păstrare condicile; arhivar; condică + suf. *-ar*; Șăineanu, p. 156: arhivar (< ngr. *kódik*); (*condicar de lefi*, *Sămi*, I: 267, 272; *condicar(u)lui ce treci cărțile ce să scriu de la vist(ie)rii la condică*, *Sămi*, I, p. 268; *condicariului de temniț(ă)*, *Sămi*, I, 270).

11. **Diac** (pl. *dieci*) – scriitor de cancelaria domnească (sic !) și slujbaș al vistieriei [...]; grămătic, uricar; Șăineanu, p. 207: scriitor de cancelarie, logofăt (diac de vistierie și diecii de divan, *passim*) (< sl. *dijaku*).

12. **Hatman** (pl. *hatmani*) < pol. *hetman*; 1. boier de divan în Moldova, care era însărcinat de domn cu comanda întregii oștiri, având în același timp și funcția de pârcălab și portar al Sucevei; Șăineanu, p. 293: comandantul general al armatei moldovene (< pol. *Hetman*, germ. *Hauptmann*); fem. *hătmăneasă*.

13. **Ispravnic** (pl. *ispravnici*) < bg. *izpravnik*, rus. *ispravnik*, dregător

care aducea la îndeplinire o poruncă domnească sau (mai târziu) care conducea, ca reprezentant al domnului, un județ sau un ținut; Șăineanu, p. 344 prefect (< sl. *ispravnieu*); fem. *isprăvniceasa*. Sămi, I: *de aprozi/de armaș(i)/de copii*:

14. **Izbaș(a)** (pl. *izbași*): origine necunoscută; nu este explicat în DEX; Șăineanu nu-l menționează; secretarul Curții și al Marelui Divan, însărcinat cu grija corespondenței (origine neexplicată) (<https://dex-online.ro/definitie/izba%C8%99>) (Sămi, I, 16);

15. **Logofăt** (pl. *logofeți*): ngr. *logothetis*; mare dregător, membru al Sfatului domnesc; mare ~: întâiul boier din divan, care conducea Cancelaria domnească și, în lipsa domnului sau a mitropolitului, prezida Divanul; în Țara Românească, urma după ban; Șăineanu, p. 369 1) întâiul boier, prezident al Divanului, întocmia documentele și era mai marele peste ispravnici; 2) ministrul, mai ales de justiție; 3) secretar domnesc; 4) secretar, copist; 5) (de divan) scriitor de documente (*logofăt de vistierie*, Sămi, I, *passim*; *logofăt de taină* (Sămi, I, 422); fem. *logofeteasa*).

16. **Mazil** (pl. *mazili*): tc. *mazul*; 4) persoană însărcinată cu strângerea birurilor; Șăineanu, p. 391: un fel de vătășei (= funcționar de rang inferior) în slujba boierilor, plătiți din banii birului (< tc. *mazul* = destituit).

17. **Mehtupciu** (pl. *mehtupcii*): tc. *mektupçu*; funcționar într-o cancelarie domnească; Șăineanu nu-l menționează.

18. **Pârcălab** (pl. *pârcălabi*) < magh. *porkoláb*; 1) titlu dat [...] persoanelor însărcinate cu conducerea unui județ, a unui ținut, a unei cetăți, având atribuții militare, administrative și judecătorești; 2) administrator al satelor boierești și mănăstirești; strângător de biruri, receptor rural; 3) (reg.) comandant al unei închisori, temnicer; Șăineanu, p. 463: boier mai mare peste un județ (Hotin, Neamț, Roman, Suceava, Rădăuți), căpitan și judecătorul său.

19. **Pisar** (pl. *pisari*) < sl. *pisari*, pol. *pisarz*; secretar (domnesc), grămătic, diac; Șăineanu, p. 483: *pisăr* = logofăt, scriitor de cancelarie (Sămi, I: 271-272, 396).

20. **Postelnic** (pl. *postelnici*) < sl. *postel'nikŭ*; 1) titlu dat unui mare boier, membru al Sfatului domnesc, care avea în grijă camera de dormit a domnului și care, mai târziu, organiza audiențele la domn; (~ al doilea, ~ al treilea); 2) ministru de Externe (în perioada regulamentară); 3) titlu dat unui boier de țară cu atribuții administrative; Șăineanu, p. 499-500: 1) mareșalul Curții însărcinat cu paza camerei de dormit a domnului și care introducea la audiențe, unul din cei șase mari boieri de divan; 2) ministrul afacerilor străine sub

fanarioți (< sl. *postelia, pat*); fem. *Postelniceasă*.

21. **Sameș** (pl. *sameși*): s. *samă* + suf. *-aș* (*samă* = recensământ efectuat de domnie pentru fixarea birului; dare în bani care îngloba toate obligațiile financiare ale birnicilor); dregător însărcinat cu strângerea samei; administrator sau logofăt de moșie; Șăineanu, p. 562 (casier; DEX online: funcționar administrativ îndeplinind funcția de casier și strângător de biruri (< ung. *szam* = număr, socoteală).

22. **Săcritar** – înv. *secretar*; (*Sămi*, I: 267, 272, 393; *săcritari*, *Sămi*, I, 431).

23. **Uricar** (pl. *uricari*) < magh. *örök* + suf. *-ar*; persoană însărcinată să redacteze urice; logofăt; pisar; Șăineanu, p. 681: scriitor de urice (uric = 1) donație de moșie făcută de domn particularilor sau mânăstirilor; 2) hrisov, document vechi; din ung. *örök* = perpetuitate) (*Sămi*, vol. I, 109);

24. **Vameș** (pl. *vameși*) < magh. *vámos*; dregător care avea funcția de a încasa veniturile vămii; Șăineanu, p. 686 *vămeșie* = perceperea vămii (< ung. *vám*). În *Sămi*, I, forme ca: *Vămășăl*, *Vămășel*, *Vămeșoai*.

25. **Vătaf** (pl. *vătafi*) < urc. *vataha*, pol. *wataha*, bg. *vatah*; 1) supraveghetor al slugilor...; 2) conducător al unui anumit grup de curteni, de slujbași sau de oșteni ai domniei; ~ *divanului*, ~ *de agie*, ~ *de plasă*, ~ *de plai* etc.; Șăineanu, p. 690: 1) mai mare peste; 2) îngrijitor de curte domnească sau de moșie boierească; 3) subprefect de plai; (< pol. *wataha*); *Sămi*, I, *passim*: *vătaf de aprozi*.

26. **Vistiernic** (pl. *vistiernici*) < lat. *vestiarius*; titlu dat marelui dregător care avea în grijă tezaurul țării, repartizarea și încasarea dărilor; Șăineanu, p. 699: marele tezarar, ministru de finanțe, mai mare peste toți diecii de vistierie, având în sarcina sa izvodul țării, adunând dările și tributul pentru Poartă (< sl. *vistilari(niku)* = mai marele vistieriei) (*Sămi*, *passim*); fem. *vestierniceasa* (*Sămi*, I, 423).

27. **Vornic** (pl. *vornici*) < sl. *dvornīnikū*; mare dregător din Sfatul domnesc, însărcinat cu supravegherea Curții, conducerea treburilor interne ale țării, având și atribuții judecătorești; *mare* ~, ~ *în Țara de Jos/ Țara de Sus*; 2) reprezentant al domniei în orașe cu atribuții judecătorești; funcționar în administrația comunelor rurale [...]; Șăineanu, p. 702: 1) guvernatorul sau judecătorul Moldovei inferioare și superioare; 2) *vornic de poartă* = dregători, în număr de 12, care ședeau în poarta palatului și judecau procesele mărunte; 3) (la Botoșani) judecătorul urban, numit și pârălăb; 4) ministru de interne; 5) primar de sat (< sl. *dvorinikū* = mai marele Curții, *dvorū* = curte, palat); fem. *vorniceasa* (*Sămi*, *passim*).

28. **Zlotaș** (pl. *zlotăși*) < pol. *zloty* = monedă medievală, din aur sau argint; slujbaș însărcinat cu strângerea impozitelor; Șăineanu menționează (p. 710) doar *zlot* = 1) fiorin din aur; 2) monedă veche de argint în valoare de 30 parale (< pl. *zloty*, *zloro* = aur); (*Sămi*, *passim*).

Conclusions

Besides the terms mentioned above, to which, for sure, more will be added in the following period, in the first volume of *Sămi...*, we have mentioned two occupations: **slujba mucarerului**, which, most certainly, was assigned to a clerk in charge with the collection of the taxes required for the renewal of the *firman*, and **slujba ușurului** (*Sămi*, I, 19). Lazăr Șăineanu (p. 683) explains the term *ușur* as the one referring to the tax on agricultural products paid by the Tartars established in Moldova (< tc. *üsür* = dijmă). Besides these public functions, we notice a category of public clerks, named **strângători de dajdile**, whose professional obligation was also the collection of taxes.

Looking backwards at the system of public functions in Moldova, we observe that at an early stage it is difficult to distinguish between the nobleman's rank (*hatman*, *logofăt*, *postelnic*) and the financial obligation imposed by the position in the state (*dregătorie*). At some point, these even blend, going so far as to be confused, but towards the modern period, the financial and economic aspect eventually helps the differentiation.

On the other hand, in *Sămi...*, we also notice a frequent use of the feminine version of the public function, which is occupied exclusively by males. This is not to be considered as a way the wife “inherited” the function, but rather a way of identifying the specific person, and we have examples such as:

- *bănasa* and *băneasa* (from *ban*);
- *hătmăneasă* (from *hatman*);
- *isprăvniceasa* (from *ispravnic*);
- *logofeteasa* (from *logofăt*);
- *postelniceasa* (from *postelnic*);
- *vistierniceasa* (from *vistiernic*);
- *vorniceasa* (from *vornic*) etc.

Among the names of public functions identified, some aim at the **public order of the state** (*agă*, *armaș*, *baș*, *bul(uc)baș*, *beșliaga*, *hatman*), the future modern police.

Other functions are **administrative functions** (*aprod*, *ban*, *ispravnic*, *mazil*, *pârcălab*, *vătaf*, *vornic*), others aim the **legislative area** (*pârcălab*, *vornic*, *giudecător*) or **tax/financial area** (*cămăraș*, *caminar(iu)*),

sameș, slujba mucarerului, slujba ușurului, strângători de dajdile, vameș, vistiernic, zloțaș), while others, more numerous, aim at the **ruler's Chancellery**, which issued and preserved documents (*logofăt, condicar, diac, izbaș, mehtupciu, pisar, săcritar, uricar*). This last category seems to have its own hierarchy and deserves a more thorough research. Also, for the moment only two **diplomatic functions** are encountered (*capichehaie, postelnic*).

From the point of view of the origin, we have:

- 7 public functions from the **Slavic** (*caminar, diac, ispravnic, pisar, postelnic, vistiernic, vornic*);
- 6 public functions from the **Turkish** (*agă, bul(uc)baș, beșliaga, capichehaie, mazil, mehtupciu*);
- 6 from the **Hungarian** (*aprod, ban, pârcălab, sameș, uricar; vameș*);
- 3 from the **Polish** (*hatman, vătaf, zloțaș*);
- 3 from the **(Neo)-Greek** (*camaraș, condicar, logofăt*);
- 2 from **Latin** (*armaș < lat. armare, secretar < lat. secretus*).

Another general aspect resulting from the study of the documents issued by the Moldavian ruler's Chancellery is the *terminology linked to the hierarchization of the public functions*, which, for the moment, seems to accumulate terms from the Slavic, Turkish or Bulgarian language: *baș* (= de frunte, cel dintâi, din tc. *baș*), *bașa* (= șef, din tc. *basy*), *biv* (= fost, din sl. *bivŭ* = fost), *vel* (= mare; din sl. *veli*), *vtorii* (= al doilea, din bg. *vtori*).

The article quoted at the beginning, as well as the present pages, can be considered a modest attempt at opening the research channels for the publishing of a dictionary on public functions in the Moldavian state at the stage of passing from the Middle Ages into the Modern Age (18th century – 19th century), for the finality of which there is still a long and difficult to cover road.

References

- Academia Română, *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2009.
- Sămile Vistieriei Țării Moldovei*, editate de Ioan Caproșu, vol. I (1763-1784), vol. II (1786-1798), vol. III (1805-1826), Casa Editorială Demiurg, Iași, 2011.
- Șăineanu, Lazăr, *Dicționar universal al limbei române*, ediția a 8-a, Editura „Scrisul românesc”, București, 2000.